

"Vapaaherra Vihtori von Heinsonkoski Villeprant, syntynyt Salmen Salimäessä, Jääkärin Ullan poikia", esitteli itsensä lounaishämäläisen perintekeruun suosituin kulkuri kansan suussa Lotskoivio tai Lotskoivio.

Hän eleli elämänsä ehtoopuolta kiertävänä kylähulluna ja kaupпамiehenä 1920-1930-lukujen Lounais-Hämeen pitäjissä.

Mukanaan hänellä oli aina Taavetin harppu eli määristysrauta. Nykyään tuo köyhän miehen flyygeli tunnetaan useimmiten nimellä juutalaisen harppu tai munniharppu.

Kylähullut - millä nimellä kyläyhteisöjen "originelleja" on virallisestikin saanut viime aikoina kutsua - olivat maaseutua kiertäviä kerjäläisiä, irtolaisia tai muulla tavalla yhteiskunnan ulkopuolella eläviä, joista on juttuja perinnearkistot ja vanhemman väestön muistit täynnään. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi viime vuonna kirjan muodossa näkökulmia suomalaisen kylähulluuteen nimellä Hullun kirjoissa (toim. Pekka Laaksonen, Ulla Piela ja Pirkko Lahti, SKST 508).

Jostakin syystä SKS:n Hullun kirjoihin ei ollut päässyt mukaan tammelalainen Vihtori Heinonen eli Lotskoivio. Hän olisi sinne hyvin kuulunut. Hän oli tunnettu juttumies, jolla oli vallaton mielikuvitus ja synnynnäinen valehtelemisen taito. Juttujensa mukaan hän oli ollut tekemisissä monien historian merkkimiesten kanssa, mm. Nikolai II:n ja Mannerheimin kanssa lentokoneajelulla. Näistä asioista kertoilee mm. Lauri Pohjakallio jouluaaton Forssan lehdessä vuonna 1981 artikkelissaan Lotskoivio ja Juhalan mamma. Tammelan kylähulluhistoriaa on kirjattu myös mm. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirjaan IV vuodelta 1928.

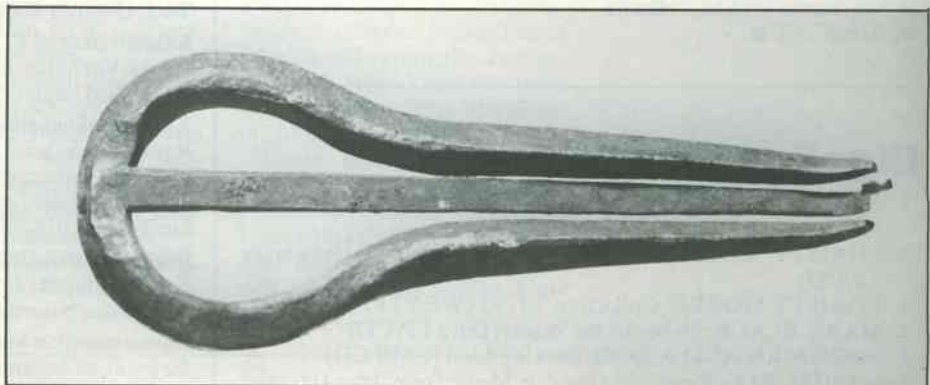
Lotskoivio oli kotoisin Kojon kylästä. Hän eli elämänsä kulkurina mukanaan laatikko, jossa oli naskaleita, viiloja, silmäneuloja ym., joita hän näytteli mutta ei kuitenkaan myynyt. Taloista hän pyysi yösjän ja ruoan. Moneen paikkaan hänet otettiin vastahakoisesti, sillä hänessä väitettiin olevan syöpäläisiä. Öisin hän "tahkosi" itseään niin ettei talonväki saanut nukkuttua.

Musiikkihistorian kannalta Lotskoivion tekee mielenkiintoiseksi eräs seikka: olenainen osa hänen olemustaan oli aina mukana seuraava pieni metallinen soittopeli, Taavetin harppu. Sen jälkeen kun kulkumies oli talossa tehnyt tärkeimmän tehtävänsä - kertonut lähipitäjien viimeisimmät uutiset - saanut palkkioksi syötävää ja kenties yösjänkin, oli vastapalkkion vuoro: kiitossoitto määristysraudalla.

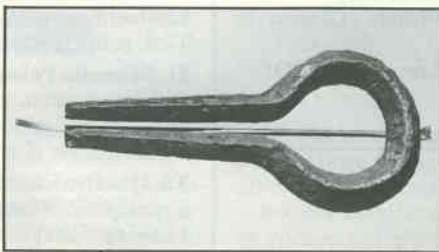
"Ohhoh, kun tuli hiki, sano, siinä tuli saksanpolkat ja kaikki, se sano. Sehän se

Määristysrauta - köyhän miehen flyygeli!

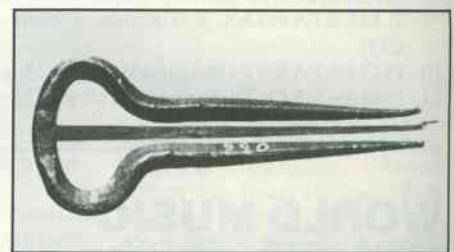
Hannu Saha

Munniharppu Porvoon pitäjältä. Omistaa Suomen kansallismuseo.

Munniharppu Ruovedellä. Omistaa Suomen kansallismuseo.

Munniharppu Saarijärveltä. Omistaa Suomen kansallismuseo.

meillä aina Taavetin harppua votkotti, kühän syömistä sai..."", kertoi minulle Lotskoiviosta urjalalainen Toivo Kotinäre.

Professori Erkki Ala-Könnin perintekeruuryhmä sai Urjalan matkaltaan vuonna 1981 runsaasti muistitietoa Taavetin harpusta ja myös aidon urjalalaisen sepän takoman raudan. Forssassa toimivassa Lounais-Hämeen museossa on myös munniharppu, joka museonjohtaja Lauri Pohjakallion mukaan on kuulunut juuri Lotskoiviolle.

Munniharpulla on runsaasti kansanomaisia nimityksiä, mm. suuharppu, huulipeli, turpajurra. Urjalassa sitä on kutsuttu Taavetin harpuksi, määristysraudaksi, mö-

ristysraudaksi tai mörinäraudaksi.

Nämä kansanomaiset nimitykset ovat niin hyviä, että ne voisivat hyvinkin korvata soittimesta käytetyt vieraslähtöiset sanat juutalaisen harppu (tulee englanninkielisestä termistä jew's harp) tai munniharppu (tulee ruotsinkielisestä sanasta mungiga).

Määristysraudan historiasta, rakenteesta ja käyttöyhteyksistä

On sanottu, että munniharppu on maailman levinnein soitin. Sitä soitetaan

Vapaaherra Vihtori von Heimonkoski Villeprant eli Lotskoivio "käyntikortissaan". (kuva KML:n kok.)

laajasti Aasian, Euroopan tai Tyynen valtameren alueilla. Lähes tuntematon se on vain Afrikassa ja Amerikan intiaanien keskuudessa. Tutkimuksia aiheesta on runsaasti, kokonaisia kirjoja ilmestyy aika ajoin (muutamia on esitelty artikkelin lopussa).

Soittimen varhaishistoriaan tutkijat eivät ota kovin hanakasti kantaa. Yleisin näkemys on, että munniharpuun alkukoti on eteläisen Kiinan ja lounaisen Aasian alueella. Pitkään luultiin, että munniharpun olisi tullut Eurooppaan vasta keskiajalla. Varhaisimmat arkeologiset löydöt Keski-Euroopasta ajoittuvat kuitenkin jo ajanlaskumme alkuun. Skandinaaviset löydöt ajoittuvat 1200-luvulle, mutta on epäilty munniharppua käytetyn jo viikinkiaikana. Rakenteellisesti munniharppuja on kahta päämallia. Bambusta tai muusta puusta rakennetuissa aasialaisissa munniharpuissa soittimen värähtelevä kieliosa on samaa puuaineesta kuin runkokin. Eurooppalainen munniharpun on yleensä metallinen. Soittimen muodostaa metallinen kehys - muodoltaan toisesta päästään joko pyöreän silmukkamainen tai pitkänomaisen suippomainen - johon on liitetty notkea metallikieli.

Munniharpun eli lyhyen kukoistuskauden erikoislaatuisena taidemusiikkisoittimena 1700- ja 1800-lukujen Saksassa ja Itävallassa. Mm. Johann Georg Albrechtsberger (1736-1809) - Beethovenin sävellyksenopettajana tunnettu - sävelsi erilaisille munniharpuille useita konserttoja. Pelkkää historiaakaan ei munniharpun taidemusiikkisoittimena ole. Mainittakoon mielenkiintoisena yksityiskohtana, että vuonna 1980 teki jakuutti-säveltäjä N.Berestov

Neuvostoliitossa teoksen Konsertti-improvisaatioita määristysraudalle. Ko. teos on saavuttanut suurta suosiota Jakutian ASNT:ssä (nyk. Jakutian-Sahan tasavallassa) erityisesti soittajansa Ivan Aleksejevin entusiasmin ja virtuositeetin ansiosta.

Eurooppalaisen munniharpuun pääasiallinen käyttöyhteys on ollut kuitenkin paljon rahvaanomaisempi. Soittimeen on liittynyt käsityksiä syntisestä elämästä, taikudesta ja taikaukosta. Salatieteilijät ja hypnotisoijat, samoin kuin aasialaiset samaanit, hyödynsivät sen noitavoimia. Suomessa munniharpun on ollut köyhällisen rahvaan, kerjäläisten ja kulkureiden sekä lasten soitin.

Soittotapa

Eurooppalaista munniharppua soitetaan siten, että soittimen kehyksen kielensuuntaiset haarakkeet asetetaan soittajan hampaita vasten. Hampaiden väliin jätetään pieni rako, jossa soittimen kieli pääsee värähtelemään. Huulet painetaan kiinteästi soittimen rungon ympärille. Toisella kädellä painetaan soitinrunko hampaita vasten, toinen käsi näppää kieltä joko sisään tai ulospäin. Kieltä näpättäessä soitin antaa heikohkon äänen. Ääntä voimistetaan puhaltamalla tai vetämällä henkeä sisään.

Munniharpun on ns. borduna-soitin. Jatkuvana urkupisteenä soi perusääni, jonka päälle saadaan luonnonsävel- eli yläsävelsarjan mukaisesti melodia-äännet. Hyvän soittimen käyttökelpoinen soittoala on noin kahden oktaavin laajuinen.

Äänien muuntelu saadaan aikaiseksi

suuaukon laajuutta muuntelemalla. Tällöin muunnellaan huulien, kielen ja poskien asentoa. Näin suuaukon muutokset itse asiassa luovat äänet. Melodian selkiyttämiseksi voidaan käyttää eri äänteitä (mm. a - k - a - k -...), joilla on tarkoituksena katkaista suun ja nielun yhteyksiä.

Suomalaista määristyshistoriaa

Varhaisimmat tiedot suomalaisista munniharpuista ovat keskiajan lopulta. Jukka-Pekka Taavitsaisen mukaan arkeologisissa tutkimuksissa on löytynyt esimerkiksi Kuusiston linnan raunioista (1400-luvun alussa rakennetun linnan hävitti Kustaa Vaasa vuonna 1527) kolme munniharpun. Muita keskiaikaisia löytöjä on Rauhmalta, Turusta ja Ulvilasta.

Muita museo- tai arkistosoitimia ei ole kyetty ajoittamaan, lukuunottamatta Oulusta löytynyttä soitinta jolla väitetään taidemaalari R.W.Ekmanin (1808-1873) soitelleen.

Soittimen elävä traditio on käynyt kuitenkin kovin kituliaaksi tälle vuosisadalle tultaessa. Perinnearkistoissamme on muistelmia soittajista ja soittimista, mutta yhtään soittoa ei ole saatu tallennettua. Museosoittimen taustatiedot ovat vähäisiä; usein maalaismuseossa olevaa munniharpun tai sen osaa ei ole soittimeksi edes tunnustettu.

Varhaisia kirjallisia lähteitä on niukalti. Vanhimmat suomalaista kansanmusiikkia ja kansansoitimia koskevat muistuinpanot (mm. Porthan, Tengström, Gottlund) eivät munniharppua mainitse. Varhaisimmaksi kirjalliseksi todisteeksi onkin laskettu kaudonkirjallinen lähde, Runebergin Hirvenhihtäjät-runoelma, jossa pelirauta mainitaan kaikkiaan 14 kertaa. Kerjuri-Aaro soitteli sitä iltapuhteilla, tansseissa, jopa käärijällä.

Soittajiin ja soitinseppiin liittyvät tiedot ovat tältä vuosisadalta. Kaiken kaikkiaan ne ovat varsin sattumanvaraisia mainintoja ja muisteluksia. Merkittävä yhteinen nimittäjä näillekin tiedoille kuitenkin on: useat munniharpuun valmistajat ja soittajat ovat olleet jollakin tapaa erikoislaatuisia miehiä, kulkureita, kerjäläisiä, kylähulluja.

Määristysraudalla tanssisoittoa

Luonaishämäläinen originelli Lotskoivio ei itse valmistanut soitinta. Pohjakallio mainitsee, että Lotskoivion määristysrauta oli Talpian ihmeseppän takoma. Toivo Kotinäre taas muisteli, että "Sonnin sepällä se kävi Välkilässä aina viilauttamassa kieltä..."

Lotskoivion sanotaan jutelleen tarinoita päätään kääntäen, omille jutuilleen salaa nauraen. Määristysraudan soitossa oli sama tyyli: hän käänsi päänsä pois eikä näyttänyt miten ääni syntyi.

Musiikkinakaan ei Lotskoivion soittoa aina osattu pitää: "Ei siinä mitään melodiaa ollu. Se vaan joskus pärahti, pärahti

The Jew's Harp

A Comprehensive Anthology

SELECTED, EDITED, AND TRANSLATED

BY

Leonard Fox

Tuorein artikkelikokoelma määristysraudasta on Leonard Foxin toimittama The Jew's harp.

aina joskus...”, muisteli Toivo Kotinäre.

Suomalaisen munniharpun käyttöyhteyksistä ei liiemmästi kuvauksia ole. Eräs mielenkiintoinen tiedonanto liittyy kuitenkin tanssikuvaukseen. Muistelijana oli iso-isäni Paavali Saha, jota Esa Helander äänitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon vuonna 1960. Soittajana oli Lotskoivio, tapahtumapaikka Urjalan Leikkikankaalla joskus 1920-luvulla:

”Sillä oli semmone haarukka tässä sit, jolla se veteli tossa tolla lailla. Ja meilläkin kerran pojaat rupes tanssaan aika lailla sitten sen tanssin mukaan ja yhreltä meidän renkiltä putos housutkin, kun niin lujaa mentiin. (naurua) Mentiin polkkaa, että housutkin putos, kun Heinsonkoski soitti...”

Isäni Harri Saha muisteli Humppilassa kuulleensa juttua Lotskoivion hääsoitosta. Lotskoivio oli kertoillut soittaneensa häitä yhteenmenoon kaksi päivää. Joku oli sitten kysäissyt etteikö se rauta sitä menoa kuumennut. Lotskoivio oli todennut, että sitä piti kastaa aina välillä sahti- tai pirtulasiin...

Lisätietoja määristysraudasta:

Kuten edellä mainittiin, määristysraudasta on kirjoitettu useita kokonaisia kirjoja. Tuorein taitaa olla Leonard Foxin

ment (Oslo 1973).

Suomalaisista artikkeleista tärkeimmät ovat Jukka-Pekka Taavitsaisen soitinlöytö- ja yleisesittely Suuharpuista Suomessa (Kotiseutu 3/1978) sekä Ilkka Kolehmainen artikkeli Munniharppu - unohtunut kansansoitin (Kansanmusiikki 2/1980).

Äänitteillä määristystä eri puolilta maailmaa on varsin hyvin saatavilla. Mainittakoon tässä vaikkapa hyvä yleisesittely soitinten käytöstä ja soittoyleistä eli John Wrightin äänite La guimbarde (Le Chant du Monde LDX 74434).

Kaikkea erikoistakin soittimeen liittyvää on ainakin periaatteessa löydettävissä: Albrechtsbergerin konserttoja on levytetty (Orfeo S-035821 A), samoin aarioita Mozartin oopperoista munniharppusovituksina (Elite Special 17-880) tai vaikkapa Sonny Terryä (Sonny Terry's new sound: The jawharp in blues and folk music, Folkways FS 3821).

Suomessa määristysrauta on ollut joidenkin yhtyeiden ja soittajien käytössä. Katkelmia on kuultavissa ainakin seuraavilla levyillä: Primo, Haltian opissa (OMLP 8), Köyhät ritarit & Primo, Karhujuhla (Fuga 3033) tai Suomen kansanmusiikki 1. (KILP 14). Efektin luonteisena sitä on kuultavissa lisäksi useilla äänitteillä. ■

toimittama artikkelikokoelma The Jew's harp - a comprehensive anthology vuodelta 1988 (Associated University Presses, Inc.) Sen oheen kannattaa etsiä Genevive Dournon-Taurellen ja John Wrightin Les Guimbardes de Muse de l'Homme (Institut d'Ethnologie, Paris 1978). Vaikka ei ranskankielistä hallitsikaan, siinä on erinomaisen kuvakavaldi maailman eri munniharpputyypeistä. Mainio pohjoismainen tietopaketti on norjalaisen Reidar Sevågin kirja Det gjallar og det laet - frå skremme- og loddereiskapar til folkelege blåseinstru-